

مطالعه شکارگری بین گونه‌ای بال توری (*Chrysoperla carnea* Steph.) و کفشدوزک (*Hippodamia variegata* Goeze) در شرایط آزمایشگاهی

بیژن حاتمی و کریم زیبایی^۱

چکیده

مداخله دشمنان طبیعی در فعالیت یکدیگر، به بروز رفتارهایی نظیر شکارگری بین گونه‌ای منجر شده و کارایی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. شکارگری بین گونه‌ای بال توری *Chrysoperla carnea* و کفشدوزک *Hippodamia variegata* (Goeze) در غیاب و حضور طعمه (شته جالیز *Aphis gossypii* Glover) مورد مطالعه قرار گرفت.

لاروهای بال توری از تخم، لارو، شفیره و حشره کامل کفشدوزک، و لاروها و حشرات کامل کفشدوزک از تخم و لارو بال توری، در غیاب و حضور طعمه تغذیه نمودند. حضور طعمه به طور معنی‌داری شدت تغذیه را کاهش داد. تغذیه لاروهای بال توری از تخم کفشدوزک بیشتر از تغذیه لاروها و حشرات کامل کفشدوزک از تخم بال توری بود، و این موضوع با پایه‌دار بودن تخم بال توری ارتباط داشت. لارو سن یک بال توری نسبت به لارو سن یک، لارو سن دو بال توری به لاروهای سنین یک و دو، و لارو سن سه بال توری نسبت به کلیه مراحل لاروی و حشره کامل کفشدوزک از لحاظ تغذیه غالب بود. لارو سن سه کفشدوزک نسبت به لارو سن یک، و لارو سن چهار کفشدوزک به لاروهای سنین یک و دو بال توری غالب بود. لاروهای سنین دو و سه بال توری از شفیره کفشدوزک تغذیه نمودند، ولی تغذیه لارو یا حشره کامل کفشدوزک از شفیره بال توری مشاهده نگردید. این موضوع به دلیل قرار داشتن شفیره بال توری در داخل پيله بود.

واژه‌های کلیدی: شکارگری بین گونه‌ای، بال توری *Chrysoperla carnea*، کفشدوزک *Hippodamia variegata*

مقدمه

فعالیت بال توری (*Chrysoperla carnea* Steph.) و کفشدوزک *Hippodamia variegata* (Goeze) در کلیه مناطق ایران گزارش شده است (۱). بال توری *C. carnea* از دامنه میزبانی وسیعی برخوردار بوده (۵)، بیش از ۸۰ گونه حشره، از جمله گونه‌هایی از شته‌ها و تریپس‌ها، ۱۲ گونه از کنه‌ها (۴)، تخم و لارو برخی از بال پولک‌داران (۱۳) و سخت بال پوشال (۱۵) را

را تغذیه می‌نماید. کفشدوزک *H. variegata* در منطقه پالئارکتیک^۲ از پراکنش وسیع و تراکم زیادی برخوردار است (۱۲) و شکارگر گونه‌های مختلفی از شته‌ها می‌باشد (۱۶). این کفشدوزک در برخی کشورها، نظیر ایالات متحده آمریکا، به عنوان گونه‌ای وارداتی علیه شته روسی گندم پرورش داده می‌شود (۱۲). در شمال ایران کفشدوزک *H. variegata* به

۱. به ترتیب استادیار و دانشجوی سابق کارشناسی ارشد حشره‌شناسی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان

2. Palearctic

شکارگر می‌باشد (۱۴).

از آن‌جا که بررسی تأثیر متقابل رقابتی دشمنان طبیعی (از جمله شکارگری بین گونه‌ای)، از یک سو برای تصمیم‌گیری در مورد رهاسازی یک گونه یا ترکیبی از گونه‌ها در برنامه‌های مبارزه بیولوژیک با آفات، و از سوی دیگر اطلاع از تأثیر متقابل مثبت یا منفی دشمنان طبیعی که در کنار هم روی میزبان‌های مشترک فعالیت می‌نمایند، حائز اهمیت می‌باشد (۹)، این تحقیق با هدف بررسی شکارگری بین گونه‌ای و تعیین میزان تغذیه بال‌توری *C. carnea* و کفش‌دوزک *H. variegata* از مراحل مختلف رشدی یکدیگر، در شرایط آزمایشگاه، و در حضور و غیاب طعمه انجام شده است.

مواد و روش‌ها

تأمین حشرات مورد نیاز

به منظور تأمین مراحل مختلف رشد دو شکارگر، ابتدا تعدادی حشره کامل بال‌توری و کفش‌دوزک از محل‌های زمستان‌گذرانی (به ترتیب از روی درختان سرو و کاج) جمع‌آوری، و برای تخم‌گذاری در انکوباتور با دمای 25 ± 1 درجه سانتی‌گراد، رطوبت نسبی ۵۰-۷۰ درصد و ۱۵ ساعت روشنایی نگهداری شدند. تخم‌های گذاشته شده روزانه جمع‌آوری و در همان شرایط پرورش داده شدند. حشرات کامل بال‌توری با جیره غذایی متشکل از مخمر نان، عسل و آب، و لاروهای بال‌توری با *Sitotroga cerealella* [تخم بید گندم] (*Oliv.*) تغذیه می‌شدند. برای تغذیه حشره کامل و لارو کفش‌دوزک، از مخلوطی از شته جالیز *Aphis gossypii* [Glover]، شته سیاه باقلا *Aphis fabae* (Scop.) و شته خالدار یونجه *Therioaphis trifolii forma maculata* (Buckton.) استفاده گردید.

انجام آزمایش‌ها

در این تحقیق از روش سنگونکا و فرینگز (۱۴) با اندکی تغییر استفاده شد. آزمایش‌ها داخل انکوباتور، در شرایط مشابه

بسیاری از شپشک‌های زیان‌آور مرکبات حمله می‌کند. در اطراف تهران در حال تغذیه از تریپس گندم نیز دیده شده است (۲).

فعالیت این دو شکارگر روی میزبان مشترک در مزارع و باغات مختلف مشهود می‌باشد. اگر شکارگرهایی که به طور هم‌زمان از میزبان مشترک تغذیه می‌نمایند، در فعالیت یکدیگر مداخله کنند، نتیجه ضعیف‌تری از مبارزه به دست می‌آید (۸). یکی از نتایج مداخله ممکن است بروز شکارگری بین گونه‌ای باشد (۱۴). مطالعه آزمایشگاهی تأثیر متقابل سه گونه از کفش‌دوزک‌های بومی ایالت یوتا، شامل:

Hippodamia sinuata Mulstant,

Hippodamia convergence (Guer)

و گونه وارداتی *Hippodamia tredecimpunctata* (L.)

Coccinella septempunctata L. نشان داد که رقابت درون و بین گونه‌ای آنها با هم تفاوت معنی‌داری ندارد (۹). آگاروالا و دیکسون (۳)، با بررسی شکارگری بین گونه‌ای کفش‌دوزک‌های *Adallia decempunctata* L., *Adalia bipunctata* (L.) *Coccinella undecempunctata* و *C. septempunctata* نتیجه گرفتند که این گونه‌ها در دفاع از خود علیه شکار شدن توسط گونه‌های دیگر، دارای مکانیزم‌های متفاوتی هستند، به نحوی که تفاوت در مکانیزم دفاع موجب بروز شدت‌های متفاوتی از حساسیت در آنها می‌گردد. سنگونکا و فرینگز (۱۴) رفتار مداخله‌ای و رقابتی بال‌توری *Chrysoperla carnea* و کفش‌دوزک *C. septempunctata* را در حضور و غیاب طعمه در آزمایشگاه مطالعه و گزارش نمودند که لارو بال‌توری تخم و لارو کفش‌دوزک، و به همین ترتیب لارو کفش‌دوزک تخم و لارو بال‌توری را در حضور و غیاب طعمه تغذیه می‌نماید، ولی شدت شکارگری بین گونه‌ای در حضور طعمه کاهش می‌یابد. در شرایطی که لاروها هم سن بودند لارو بال‌توری بر کفش‌دوزک غالب بود، و در سایر موارد لارو بزرگ‌تر لارو کوچک‌تر را مورد تغذیه قرار می‌داد. در نهایت، احتمالاً رفتار مداخله‌ای و رقابت عامل مهمی در محدود نمودن رشد جمعیت و کارایی این دو

تثبیت و متعادل نمودن واریانس، و سپس محاسبه لگاریتم پایه ۱۰ آن، با استفاده از نرم‌افزار رایانه‌ای SAS تجزیه واریانس شد. بین میانگین تیمارها نیز با استفاده از آزمون چند دامنه دانکن مقایسه صورت گرفت. داده‌های مربوط به میزان تغذیه شکارگرها از سایر مراحل رشدی یکدیگر، به روش غیر پارامتری یک طرفه تجزیه واریانس گردید.

نتایج

نتایج مربوط به میزان تغذیه مراحل مختلف رشدی دو شکارگر از یکدیگر در جداول ۱ و ۲، و تجزیه واریانس داده‌های مربوط و تفاوت میانگین‌ها در جداول ۳ تا ۸ ارائه شده است. تخم‌های کفش دوزک توسط کلیه مراحل لاروی بال توری، و تخم‌های بال توری توسط کلیه مراحل لاروی و حشره کامل کفش دوزک تغذیه شدند، و بین میزان تغذیه مراحل مختلف رشدی شکارگرها از تخم تفاوت معنی‌دار وجود داشت (جدول ۳). مقایسه میزان تغذیه لاروهای هم سن (لاروهای سنین ۱، ۲، و ۳ بال توری به ترتیب با لاروهای سنین ۱، ۲، و ۳ کفش دوزک)، و همچنین مقایسه میانگین میزان تغذیه لارو سن ۳ بال توری با لارو سن ۴ کفش دوزک (بال توری فاقد لارو سن ۴ می‌باشد) از تخم، مشخص نمود که میزان تغذیه لاروهای سنین ۱ و ۳ بال توری از تخم کفش دوزک، به ترتیب در مقایسه با میزان تغذیه لاروهای سنین ۱ و ۳ کفش دوزک از تخم بال توری، در غیاب و حضور طعمه، به طور معنی‌داری بیشتر بود (جدول ۴). هر چند میزان تغذیه لاروهای سنین ۲ و ۳ بال توری از تخم کفش دوزک، به ترتیب در مقایسه با میزان تغذیه لاروهای سنین ۲ و ۴ کفش دوزک از تخم بال توری بیشتر بود، ولی از نظر آماری اختلاف معنی‌داری نشان نداد (جدول ۴). میزان تغذیه لارو سن ۳ بال توری از تخم کفش دوزک، در مقایسه با میزان تغذیه حشره کامل کفش دوزک از تخم بال توری به طور معنی‌داری بیشتر بود (جدول ۴).

بررسی تأثیر حضور و عدم حضور طعمه (شته) در شدت تغذیه شکارگرها از تخم یکدیگر از طریق مقایسه میانگین‌ها،

پرورش شکارگرها انجام شد. هر واحد آزمایش یک پتری دیش به قطر ۹ و عمق ۱/۵ سانتی‌متر بود، که روی درپوش آن منفذی به قطر دو سانتی‌متر برای جریان یافتن هوا تعبیه و با پارچه توری پوشانیده شد. هر یک از پتری دیش‌ها حاوی قطعه‌ای از برگ خیار سبز بود، که دم‌برگ آن داخل لوله‌ای پلاستیکی پر از پنبه مرطوب برای تداوم طراوت و زنده ماندن برگ قرار داشت، و بدین وسیله غذای مورد نیاز شته‌های درون پتری دیش فراهم می‌گردید.

در ۳۱ آزمایش مستقل، و در هر آزمایش یکی از مراحل رشدی کفش دوزک (مانند تخم، لاروهای سنین ۱، ۲، ۳، ۴، شفیله و حشره کامل) و یکی از مراحل رشدی بال توری (مانند تخم، لاروهای سنین ۱، ۲، ۳ و شفیله)، در شرایط مشابه و در قالب دو تیمار غیاب طعمه و حضور طعمه، با ۱۰ تکرار در معرض یکدیگر قرار داده شدند. در شرایط فوق، میزان تغذیه مراحل مختلف رشدی دو شکارگر از یکدیگر مورد بررسی قرار گرفت. زمان منظور شده برای هر آزمایش ۲۴ ساعت بود. بعد از این مدت تعداد افراد تلف شده هر یک از شکارگرها در هر آزمایش تعیین گردید. به دلیل وجود رفتار هم‌خواری در هر دو حشره، در بررسی شکارگری بین گونه‌ای لاروها و حشرات کامل، از هر شکارگر فقط یک عدد در هر پتری دیش مورد استفاده قرار گرفت. در بررسی میزان تغذیه شکارگرها از تخم یکدیگر، از پنج عدد تخم هر شکارگر استفاده شد. تخم‌های کفش دوزک به وسیله برس نرم روی تکه‌های کوچک کاغذ قرار داده شد و به پتری دیش منتقل گردید، و تخم‌های پایه‌دار بال توری همراه با تکه‌های کاغذی که حشره روی آن تخم گذاشته بود، داخل پتری دیش قرار داشته شد. به منظور تغذیه شکارگرها، در تیمارهایی که با حضور طعمه انجام شد، از شته جالیز که بر روی برگ خیار سبز شمارش شده بود استفاده به عمل آمد، و برای هر یک از لاروهای سنین ۱، ۲، ۳، ۴، و حشرات کامل، به ترتیب ۱۰، ۲۰، ۴۰، ۴۰ و ۴۰ عدد شته منظور گردید.

داده‌های حاصل از میزان تغذیه شکارگرها از تخم یکدیگر، پس از تبدیل از طریق افزایش عدد ۱۰ به هر داده به منظور

جدول ۱. میزان تغذیه مراحل مختلف رشدی بال توری از تخم، لاروهای سنین ۱، ۲، ۳، ۴، شنیوره و حشره کامل کفشدوزک در ضیاب و حضور طعمه (شبه چالیزی)

سنین لاروی	بال توری حمله کننده	تعداد افراد شکار شده کفشدوزک توسط بال توری			
		در ضیاب طعمه	در حضور طعمه	در حضور طعمه	در حضور طعمه
تخم ۱ لارو سن ۱	۱ لارو سن ۱	۶	۵	۱	۰
تخم ۲ لارو سن ۲	۲ لارو سن ۲	۵	۵	۲	۰
تخم ۳ لارو سن ۳	۳ لارو سن ۳	۸	۷	۹	۰
تخم ۴ لارو سن ۴	۴ لارو سن ۴	۷	۷	۹	۰
تخم ۵ لارو سن ۵	۵ لارو سن ۵	۸	۸	۹	۰
تخم ۶ لارو سن ۶	۶ لارو سن ۶	۸	۸	۹	۰
تخم ۷ لارو سن ۷	۷ لارو سن ۷	۸	۸	۹	۰
تخم ۸ لارو سن ۸	۸ لارو سن ۸	۸	۸	۹	۰
تخم ۹ لارو سن ۹	۹ لارو سن ۹	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۰ لارو سن ۱۰	۱۰ لارو سن ۱۰	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۱ لارو سن ۱۱	۱۱ لارو سن ۱۱	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۲ لارو سن ۱۲	۱۲ لارو سن ۱۲	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۳ لارو سن ۱۳	۱۳ لارو سن ۱۳	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۴ لارو سن ۱۴	۱۴ لارو سن ۱۴	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۵ لارو سن ۱۵	۱۵ لارو سن ۱۵	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۶ لارو سن ۱۶	۱۶ لارو سن ۱۶	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۷ لارو سن ۱۷	۱۷ لارو سن ۱۷	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۸ لارو سن ۱۸	۱۸ لارو سن ۱۸	۸	۸	۹	۰
تخم ۱۹ لارو سن ۱۹	۱۹ لارو سن ۱۹	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۰ لارو سن ۲۰	۲۰ لارو سن ۲۰	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۱ لارو سن ۲۱	۲۱ لارو سن ۲۱	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۲ لارو سن ۲۲	۲۲ لارو سن ۲۲	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۳ لارو سن ۲۳	۲۳ لارو سن ۲۳	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۴ لارو سن ۲۴	۲۴ لارو سن ۲۴	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۵ لارو سن ۲۵	۲۵ لارو سن ۲۵	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۶ لارو سن ۲۶	۲۶ لارو سن ۲۶	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۷ لارو سن ۲۷	۲۷ لارو سن ۲۷	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۸ لارو سن ۲۸	۲۸ لارو سن ۲۸	۸	۸	۹	۰
تخم ۲۹ لارو سن ۲۹	۲۹ لارو سن ۲۹	۸	۸	۹	۰
تخم ۳۰ لارو سن ۳۰	۳۰ لارو سن ۳۰	۸	۸	۹	۰

۱. تعداد کل تخم ۵۰ عدد (۱۰ تکرار در هر تکرار یک عدد)
 ۲. تعداد هر یک از سنین لاروی، شنیوره و حشره کامل (۱۰ تکرار در هر تکرار یک عدد)
 ۳. تعداد افراد شکار شده کفشدوزک توسط بال توری

جدول ۲. میزان تغذیه مراحل مختلف رشدی کفشدوزک از تخم، لاروهای سنین ۱، ۲، ۳، ۴، شنیوره و حشره کامل کفشدوزک در ضیاب و حضور طعمه (شبه چالیزی)

مراحل رشدی کفشدوزک حمله کننده	تعداد افراد شکار شده بال توری توسط کفشدوزک			
	در ضیاب طعمه	در حضور طعمه	در حضور طعمه	در حضور طعمه
تخم ۱ لارو سن ۱	۵	۱	۰	۱
تخم ۲ لارو سن ۲	۳۹	۲	۰	۹
تخم ۳ لارو سن ۳	۱۷	۵	۰	۱۰
تخم ۴ لارو سن ۴	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۵ لارو سن ۵	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۶ لارو سن ۶	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۷ لارو سن ۷	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۸ لارو سن ۸	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۹ لارو سن ۹	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۱۰ لارو سن ۱۰	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۱۱ لارو سن ۱۱	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۱۲ لارو سن ۱۲	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۱۳ لارو سن ۱۳	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۱۴ لارو سن ۱۴	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۱۵ لارو سن ۱۵	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۱۶ لارو سن ۱۶	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۱۷ لارو سن ۱۷	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۱۸ لارو سن ۱۸	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۱۹ لارو سن ۱۹	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۲۰ لارو سن ۲۰	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۲۱ لارو سن ۲۱	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۲۲ لارو سن ۲۲	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۲۳ لارو سن ۲۳	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۲۴ لارو سن ۲۴	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۲۵ لارو سن ۲۵	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۲۶ لارو سن ۲۶	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۲۷ لارو سن ۲۷	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۲۸ لارو سن ۲۸	۲۳	۹	۰	۱
تخم ۲۹ لارو سن ۲۹	۲۹	۱۰	۰	۳
تخم ۳۰ لارو سن ۳۰	۲۳	۹	۰	۱

۱. تعداد کل تخم ۵۰ عدد (۱۰ تکرار در هر تکرار یک عدد)
 ۲. تعداد هر یک از سنین لاروی، شنیوره و حشره کامل (۱۰ تکرار در هر تکرار یک عدد)
 ۳. تعداد افراد شکار شده کفشدوزک توسط بال توری

جدول ۳. تجزیه واریانس میزان تغذیه مراحل مختلف رشدی کفشدوزک و بال توری از تخم یکدیگر

منبع تغییر	درجه آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	F محاسبه شده
تیمار	۱۵	۳۴۷/۹۴۳۵۷	۲۴/۹۹۶۲۵	۱۰/۳۳***
خطا	۱۴۴	۳۴۸/۳		

***: در سطح ۱/۰ درصد تفاوت معنی دار وجود دارد.

کفشدوزک در یک سن بالاتر از بال توری قرار داشت (لارو سن ۲، ۳ و ۴ کفشدوزک به ترتیب با لارو سن ۱، ۲ و ۳ بال توری)، تفاوت معنی داری در میزان تغذیه مشاهده نشد، بجز در مورد لارو سن ۴ کفشدوزک و لارو سن ۳ بال توری، که بر اساس جدول ۷، بال توری غالب بود. چنانچه لارو کفشدوزک در دو سن بالاتر قرار داشت (لارو سن ۳ و ۴ کفشدوزک به ترتیب با لارو سن ۱ و ۲ بال توری)، لارو کفشدوزک بر لارو بال توری غالب بود (جدول ۷). بر اساس جدول ۷ می‌توان گفت لارو سن ۱ بال توری نسبت به لارو سن ۱ کفشدوزک، لارو سن ۲ بال توری به لاروهای سنین ۱ و ۲ کفشدوزک و هم‌چنین لارو سن ۳ بال توری به لاروهای سنین ۱، ۲، ۳، ۴ و حشره کامل کفشدوزک غالب بود. در مقابل، لارو سن ۳ کفشدوزک نسبت به لارو سن ۱ بال توری، و نیز لارو سن ۴ کفشدوزک به لاروهای سنین ۱ و ۲ بال توری غالب بود. در حضور طعمه نیز به رغم کاهش قابل توجه شکارگری بین گونه‌ای، میزان غالب بودن شکارگرها نسبت به یکدیگر، در تعدادی از موارد روندی مشابه آنچه را داشت که در شرایط غیاب طعمه اتفاق افتاد (جدول ۸).

لاروهای سنین ۲ و ۳ بال توری از شفیره کفشدوزک تغذیه نمودند، ولی در هیچ موردی تغذیه لاروها یا حشرات کامل کفشدوزک از شفیره‌های بال توری مشاهده نگردید (جدول ۶).

بحث

نتایج به دست آمده در مورد میزان تغذیه دو شکارگر از یکدیگر، نشان داد که میزان تغذیه در شرایط حضور طعمه، در مقایسه با شرایط غیاب طعمه، به مقدار زیادی کمتر بود. نتایج این بررسی

نشان داد که میزان تغذیه لاروهای سنین ۱، ۲ و ۳ بال توری و لاروهای سنین ۲ و ۴ و نیز حشره کامل کفشدوزک از تخم، در حضور طعمه، به طور معنی داری کمتر است (جدول ۵). میزان تغذیه لاروهای سنین ۱ و ۳ کفشدوزک از تخم بال توری در حضور طعمه در مقایسه با غیاب طعمه، به رغم معنی دار نبودن با کاهش همراه بود (جدول ۵).

تجزیه واریانس داده‌های مربوط به میزان تغذیه شکارگرها از لارو، شفیره و حشره کامل یکدیگر (به استثنای حشره کامل بال توری که در آزمایش‌ها منظور نگردید) از طریق مقایسه دو به دو داده‌ها، نشان داد که شدت شکارگری بین گونه‌ای این دو حشره در حالت‌های مختلف متفاوت است (جدول ۶، ۷ و ۸). بررسی تأثیر حضور و عدم حضور طعمه بر شدت تغذیه شکارگر از یکدیگر، نشان داد در تمام تیمارهایی (۲۴ تیمار) که لاروهای سنین ۱، ۲، ۳، ۴، شفیره و حشره کامل کفشدوزک در برابر لاروهای سنین ۱، ۲، ۳، و شفیره بال توری قرار گرفتند (به استثنای تیمارهای مربوط به شفیره بال توری که در حضور و غیاب طعمه هیچ‌گونه تغذیه‌ای از آنها صورت نگرفت)، حضور طعمه شدت تغذیه بین گونه‌ای را به طور معنی داری کاهش داد، بجز در مورد ۴ تیماری که در آنها لارو سن ۱ کفشدوزک و لارو سن ۳ بال توری، لارو سن ۳ کفشدوزک و لارو سن ۱ بال توری، لارو سن ۴ کفشدوزک و لارو سن ۲ بال توری و بالاخره حشره کامل کفشدوزک و لارو سن ۱ بال توری حضور داشتند (جدول ۶).

در مورد میزان غالب بودن شکارگرها نسبت به یکدیگر در غیاب طعمه، هنگامی که لاروها هم سن بودند لارو بال توری از لحاظ تغذیه نسبت به لارو کفشدوزک غالب بود. چنانچه لارو

جدول ۵. مقایسه میانگین تغذیه مراحل مختلف رشدی کفشدوزک و بال توری از تخم یکدیگر، در غیاب و حضور طعمه			
میانگین تعداد تخم تغذیه شده کفشدوزک توسط بال توری			مراحل مختلف رشدی
تفاوت میانگین	در حضور طعمه	در غیاب طعمه	دو شکارگر
۲/۵**	۲/۳	۴/۸	لارو سن ۱ بال توری
۲/۴**	۱/۳	۳/۷	لارو سن ۲ بال توری
۱/۸*	۳/۲	۵	لارو سن ۳ بال توری
میانگین تعداد تخم تغذیه شده بال توری توسط کفشدوزک			
تفاوت میانگین	در حضور طعمه	در غیاب طعمه	
۰/۴ ^{ns}	۰/۱	۰/۵	لارو سن ۱ کفشدوزک
۳**	۰/۹	۳/۹	لارو سن ۲ کفشدوزک
۰/۷ ^{ns}	۱	۱/۷	لارو سن ۳ کفشدوزک
۲/۱**	۲/۲	۴/۳	لارو سن ۴ کفشدوزک
۱/۸*	۱/۱	۲/۹	حشره کامل کفشدوزک

* و **: به ترتیب در سطح پنج درصد و یک درصد تفاوت معنی دار وجود دارد.
ns: فاقد تفاوت معنی دار می‌باشد.

در تیمارهایی که لاروهای دو شکارگر هم سن بودند لارو بال توری غالب بود و تعداد بیشتری از لاروهای کفشدوزک را تغذیه می‌نمود. این نتایج از نظر روند کلی و غالب بودن بال توری بر کفشدوزک، با مشاهدات سنگونکا و فرینگز (۱۴) هماهنگی دارد، ولی عدم برتری لاروهای سن ۲ و ۳ کفشدوزک به ترتیب به لاروهای سن ۱ و ۲ بال توری، و نیز مغلوب بودن لارو سن ۴ کفشدوزک در برابر لارو سن ۳ بال توری، با نتایج سنگونکا و فرینگز (۱۴) مطابقت ندارد. این به دلیل تفاوت اندازه دو گونه کفشدوزک است، زیرا کفشدوزک *H. variegata* در این بررسی، در مقایسه با کفشدوزک *C. septempunctata* جثه کوچک‌تری دارد.

عدم تغذیه لارو و حشره کامل کفشدوزک از شفیره بال توری، و برعکس تغذیه لاروهای سن ۲ و ۳ بال توری از شفیره کفشدوزک (جدول ۴)، به دلیل شکل متفاوت شفیره‌ها و همچنین اختلاف در نحوه تغذیه دو شکارگر است. بال توری *C. carnea* مرحله شفیرگی خود را داخل پیله‌ای محافظ، که توسط لارو سن ۳ در اواخر مرحله رشد تنیده می‌شود، سپری

با مشاهدات سنگونکا و فرینگز (۱۴) در مورد کفشدوزک ۷ نقطه‌ای *Coccinella septempunctata* و بال توری *Chrysoperla carnea* به خوبی مطابقت دارد.

تجزیه واریانس میزان تغذیه مراحل مختلف رشدی دو شکارگر و مقایسه تغذیه لاروهایشان از تخم یکدیگر، نشان داد که لاروهای بال توری تعداد بیشتری از تخم‌های کفشدوزک را مورد تغذیه قرار می‌دهند (جدول ۴). به نظر می‌رسد شکل تخم‌گذاری بال توری که تخم‌های خود را به صورت انفرادی و پایه‌دار در سطح برگ می‌گذارد (۱۰)، و این که برای تغذیه لازم است ابتدا پایه تخم بال توری توسط حشره شکارگر خم شود تا تخم با سطح برگ تماس پیدا کرده و در دسترس شکارگر قرار گیرد (۱۴)، موجب امکان تغذیه کمتر تخم بال توری توسط کفشدوزک می‌گردد. در حالی که کفشدوزک مانند اغلب گونه‌های خانواده *Coccinellidae* تخم خود را به صورت دسته‌ای و از انتهای باریک آن روی سطح برگ می‌چسباند (۱۱). این امر امکان تغذیه تخم کفشدوزک را توسط لارو بال توری افزایش می‌دهد.

جدول ۷. مقایسه تغذیه بال توری از لاروهای مرحله اول تا پنجم رشدی یکدیگر در حضور طعمه

F	لاروسین ۳		لاروسین ۲		لاروسین ۱		کفشدوزکی / بال توری
	تعداد کفشدوزکی تغذیه شده	تعداد بال توری تغذیه شده	تعداد کفشدوزکی تغذیه شده	تعداد بال توری تغذیه شده	تعداد کفشدوزکی تغذیه شده	تعداد بال توری تغذیه شده	
۴*	۰	۳/۸۷۵ ^{DS}	۳	۰	۰	۰	۱ لاروسین ۱
۴*	۰	-	۰	۰	۵	۰	۲ لاروسین ۲
۰	۰	-	۰	۰	۱ ^{MS}	۰	۳ لاروسین ۳
۰	۰	۳/۸۷۵ ^{DS}	۰	۰	۱ ^{MS}	۰	۴ لاروسین ۴
۰	۰	۱ ^{MS}	۰	۱	۸۱***	۹	حشره کامل

*** و ** : به ترتیب در سطح پانچ درصد و ۱/۰ درصد تفاوت معنی دار وجود دارد.
 MS : فاقد تفاوت معنی دار می باشد.
 SU : فاقد تفاوت معنی دار می باشد.

محتویات آنرا می مکند (۶). به نظر می رسد ویژگی های فوق موجب تغذیه راحت تر شفیره کفشدوزک توسط بال توری شده است. به طور کلی، تغذیه مراحل مختلف رشد دو شکارگر از هم، ممکن است موجب ایجاد تأثیر منفی بر کارایی یکدیگر گردد، ولی کاهش قابل توجه شدت تغذیه در حضور طعمه، از اهمیت این تأثیر به میزان قابل توجهی خواهد کاست.

می نماید (۷)، در حالی که شفیره کفشدوزک *H. variegata* مانند شفیره سایر گونه های زیر خانواده Coccinellidae لخت است (۱۱). از طرف دیگر، قطعات دهانی در لارو بال توری به شکل دو عضو داس مانند است، که از کنار هم قرار گرفتن آرواره های بالا و پایین ایجاد می شود و تشکیل یک کانال را می دهد (۱۰). لارو بال توری در زمان تغذیه عضو داسی شکل را در بدن میزبان فرو کرده و از طریق کانال غذایی ایجاد شده

منابع مورد استفاده

۱. رجبی، غ. ر. ۱۳۶۵. حشرات زیان آور درختان میوه سردسیری ایران (شته ها، شپشک ها، زنجبرک ها). انتشارات سازمان تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی، ۲۵۶ صفحه.
۲. وجدانی، ص. ۱۳۴۳. کفشدوزک های سودمند و زیان آور ایران. انتشارات دانشگاه تهران، ۱۰۱ صفحه.
3. Agarwala, B. K. and F. G. Dixon. 1992. Laboratory study of cannibalism and interspecific predation in ladybirds. *Ecol. Entomol.* 17: 303-309.
4. Beglyarov, G. A. and A. T. Ushchekov . 1974. Experimental and outlook for the use of chrysopids. *Zash. Rast.* 9: 25-27/ *Rev. Appl. Entomol. A* 64: 6345, 1979.
5. Butler, G. D. and P. L. Ritchie. 1970. Development of *Chrysopa carnea* at constant and fluctuating temperatures. *J. Econ. Entomol.* 63: 1028-1030.
6. Canard, M. and P. Duelli. 1984. Life Histories and Behavior: Predatory Behavior of Larvae and Connibalism. pp: 92-101. *In: M. Canard, Y. Semeria and T. R. New (Eds.), Biology of Chrysopidae. Series Entomologica 27. Dr. W. Junk Publ., The Hague.*
7. Canard, M. and M. M. Principi. 1984. Life Histories and Behavior: Development of Chrysopidae. PP. 57-75. *In: M. Canard, Y. Semeria and T. R. New (Eds.), Biology of Chrysopidae. Series Entomologica 27. Dr. W. Junk Publ., The Hague.*
8. Ehler, L. E. and R. W. Hall. 1982. Evidence for competitive exclusion of introduced natural enemies in biological control. *Environ. Entomol.* 11(1): 1-4.
9. Evans, E. W. 1991. Intra versus interspecific interactions of ladybeetles (Col.: Coccinellidae) attacking aphids. *Oecologia* 87: 401-408.
10. Gepp, J. 1984. Morphology and Anatomy: Morphology and Anatomy of the Preimaginal Stages of Chrysopidae. PP. 9-36. *In: M. Canard, Y. Semeria and T. R. New (Eds.), Series Entomologica 27. Dr. W. Junk Publ., The Hague.*
11. Hodek, I. 1973. *Biology of Coccinellidae.* Junk Publ., The Hague.
12. Obrycki, J. J. and J. O. Candy. 1990. Suitability of three prey species for nearctic populations of *Coccinella septempunctata*, *Hippodamia variegata* and *Propylea quatuordecimpunctata* (Col.: Coccinellidae). *J. Econ. Entomol.* 83(4): 1292-1297.
13. Ridgway, R. L. and S. L. Jones. 1969. Inundative releases of *Chrysopa carnea* for control of *Heliothis* on cotton. *J. Econ. Entomol.* 62(1): 177-180.
14. Sengonca, C. and B. Frings. 1985. Interference and competitive behavior of the aphid predators,

- Chrysoperla carnea* and *Coccinella septempunctata* in the laboratory. Entomophaga 30: 245-251.
15. Shuvakhina, E. Y. A. 1975. The common Chrysopids and a predator of the colorado beetle and possibilities for its use on potato. Zash. Rast. 44: 154-161/Rev. Appl. Entomol. A65: 6042, 1977.
16. Wang, Y. H., B. S. Liu, H. Z. Fu and L. N. Gu. 1984. Studies on the habits and bionomics of *Adonia variegata* (Goeze). Insect Knowledge 21(1): 19-22.